

УДК 316.6:334.722]:364-78:355.1-057.36-057.75
DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-4>

Захаріна Тетяна Іванівна

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
t.zakharina@knu.ua

ORCID ID: 0000-0003-0357-7457

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Вступ. Статтю присвячено дослідженню соціально-психологічних аспектів підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів, а саме вивченню теоретико-методологічного підґрунтя досліджуваної теми. Обґрунтовано актуальність дослідження проблеми та зацентовано увагу на важливості соціальної реабілітації ветеранів шляхом здійснення підприємницької діяльності. У роботі розглядаються базові поняття дослідження «соціальна реабілітація» та «підприємництво», визначено соціально-психологічні аспекти підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів, виявлено методологічні принципи (комплексність, індивідуалізація, адаптація і мотивація) та методологічні підходи (психоаналітичний, когнітивно-біхевіоральний і системно-екологічний) досліджуваної проблеми.

Мета статті – виявити соціально-психологічні аспекти підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів шляхом визначення методологічних підходів та принципів досліджуваної проблеми.

Здійснений теоретико-методологічний аналіз дав змогу виявити соціально-психологічні аспекти підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів: стресостійкість, саморегуляція, мотивація, схильність до ризику, підтримка родини, спільноти ветеранів, державних та громадських інституцій. Визначено методологічні принципи та підходи, що надає цілісне уявлення соціально-психологічних аспектів підприємницької діяльності як механізму соціальної реабілітації ветеранів. Це й визначає новизну проведеного дослідження.

Висновки. Підприємницький потенціал ветеранів значною мірою залежить від соціальної реабілітації та підтримки на соціальному рівні. Рекомендовано розробити програми підтримки, які б урахували специфіку психологічних і соціальних потреб ветеранів для успішної реалізації їхнього бізнес-потенціалу.

Ключові слова: підприємництво, ветеран, соціально-психологічні аспекти підприємництва, підприємництво як механізм реабілітації, соціальна реабілітація, методологічні підходи, методологічні принципи.

Zakharina Tetiana Ivanivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department Social Rehabilitation and Social Pedagogy
Taras Shevchenko National University of Kyiv

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ENTREPRENEURSHIP AS A MECHANISM OF SOCIAL REHABILITATION OF VETERANS: A THEORETICAL-METHODOLOGICAL APPROACH

Introduction. The article is devoted to the study of the socio-psychological aspects of entrepreneurship as a mechanism for the social rehabilitation of veterans, namely, the study of the theoretical and methodological basis of the topic under study. The relevance of the study of the problem is substantiated and attention is focused on the importance of the social rehabilitation of veterans through entrepreneurial activity. The paper examines the basic concepts of the study of “social rehabilitation” and “entrepreneurship”, defines the socio-psychological aspects of entrepreneurship as a mechanism for the social reintegration of veterans, identifies methodological principles (complexity, individualization, adaptation and motivation) and methodological approaches (psychoanalytic, cognitive-behavioral and systemic-ecological) of the problem under study. The purpose of the article is to identify the socio-psychological aspects of entrepreneurship as a mechanism for the social rehabilitation of veterans by determining the methodological approaches and principles of the problem under study.

The theoretical and methodological analysis carried out allowed us to identify the socio-psychological aspects of entrepreneurship as a mechanism for the social rehabilitation of veterans – stress resistance, self-regulation, motivation, risk-taking, support from the family, the veteran community, state and public institutions. Methodological principles and approaches have been identified, which provides a holistic view of the factors, factors, conditions that determine the socio-psychological aspects of entrepreneurship as a mechanism for the social rehabilitation of veterans.

Conclusions. The entrepreneurial potential of veterans largely depends on social rehabilitation and support at the social level. It is recommended to develop support programs that would take into account the specifics of the psychological and social needs of veterans for the successful realization of their business potential.

Key words: entrepreneurship, veteran, socio-psychological aspects of entrepreneurship, entrepreneurship as a rehabilitation mechanism, social rehabilitation, methodological approaches, methodological principles.

Вступ. В умовах повномасштабного вторгнення, коли відбуваються трансформаційні зміни у всіх сферах життєдіяльності особистості, перед суспільством постають виклики, які потребують нагаль-

ного вирішення як у практичній, так і у теоретичній площині. До значущих викликів належить проблема повернення ветеранів у невоєнний соціум. Перед науковцями й практиками постало питання пошуку

ефективних механізмів повернення ветеранів, яке утруднюється наявністю досвіду участі ветеранів у бойових діях, оскільки зазначений досвід впливає на всі сфери їх життєдіяльності. Особливо важливим є питання соціальної реабілітації ветеранів, оскільки наявні проблеми ветеранів (психологічні, соціальні, правові та економічні) можуть спричинити соціальну ізоляцію, втрату сенсу життя, втрату роботи та інше. Розуміння сутності соціальної реабілітації та її механізмів через підприємницьку діяльність є важливим у контексті соціального й психологічного відновлення ветеранів. Підприємництво як механізм соціальної реабілітації сприяє відновленню соціального статусу в суспільстві, формуванню економічного благополуччя у ветеранів, економічної стабільності та фінансової незалежності ветеранів. Соціальна реабілітація в умовах російсько-української війни є важливим інструментом підтримки ветеранів шляхом розроблення механізмів, які впливають на процес їх відновлення та соціальної реінтеграції.

Актуальність дослідження соціально-психологічних аспектів підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів зумовлена відсутністю комплексного підходу до вирішення зазначеної проблеми. Зокрема, є значна кількість програм підтримки ветеранів, але вони часто не враховують соціально-психологічні особливості підприємницької діяльності саме ветеранів, що ускладнює процес започаткування й ведення бізнесу відповідно до поставлених завдань цих програм. Ефективність ведення підприємницької діяльності зумовлена такими психологічними характеристиками ветеранів, як стресостійкість, саморегуляція, мотивація, схильність до ризику та готовність до нього, що впливають на здатність ветеранів долати труднощі, що виникають у процесі підприємницької діяльності, ухвалювати обґрунтовані раціональні рішення в умовах стресових ситуацій, які є невід'ємною частиною підприємництва. Хоча проблема психологічних аспектів підприємництва серед ветеранів активно досліджують закордонні вчені, у вітчизняній психологічній науці ця тема залишається недостатньо вивченою, що й визначає актуальність порушеної нами проблеми.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження механізмів соціальної реабілітації ветеранів викликає науковий інтерес у вчених, які здійснюють науковий пошук у площині соціальної роботи, соціальної педагогіки, психології. Науковець І. Шапошникова досліджує методи та підходи до соціальної реабілітації, враховуючи досвід різних країн, з метою подолання наслідків воєнних дій на індивідуальному та колективному рівнях [21]. Учена Н. Онищенко у своїй науковій праці «Psychosocial support in the process of social rehabilitation: prospects for recovery and reintegration» проблему соціальної реабілітації розглядає з позиції комплексного підходу та визначає важливість психосоціальної підтримки та професійної реабілітації [23]. Вивченням проблеми соціальної реабілітації через призму розширення видів соціальних послуг займалася Ю. Сергєєва [18]. Досліджен-

ням проблеми соціальної реабілітації військовослужбовців займалися І. Горелов та Я. Чернецька. Науковці обґрунтовують важливість комплексного підходу (медичного, фізичного, соціального, психологічного) до проблеми соціальної реабілітації ветеранів [19]. Науковиця О. Чуйко досліджувала зміст поняття «соціальна реабілітація» як технологію клінічної та соціальної практики та визначала структурні компоненти цього поняття [20].

Аналіз згаданих досліджень дає змогу стверджувати, що проблема соціальної реабілітації досліджується вченими досить розрізнено. Маловивченим залишається питання дослідження соціально-психологічних аспектів підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів.

Мета дослідження – виявити соціально-психологічні аспекти підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів шляхом визначення методологічних підходів та принципів досліджуваної проблеми.

Методи дослідження. Для досягнення цілей дослідження та виконання поставлених у роботі завдань застосовано теоретичні методи, зокрема: аналіз наукових джерел, системний підхід, синтез й узагальнення наявних наукових підходів, класифікацію та конкретизацію, що визначають соціально-психологічні аспекти підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів. Інформаційну базу наукового пошуку становили наукові публікації учених, інформаційні матеріали, а також особисті наукові дослідження.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на виняткову важливість та необхідність глибокого дослідження проблеми соціально-психологічних аспектів підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів, ми здійснили теоретичний аналіз понятійної бази та детально розкриємо сутність ключових понять, пов'язаних із досліджуваною темою. У процесі дослідження ми здійснюємо науковий пошук, спрямований на здобуття нових знань і розкриття змістовного наповнення основних понять, які визначають цю наукову проблему: «соціальна реабілітація», «підприємництво».

Розуміння соціальної реабілітації «як одного з різновидів загальної реабілітації населення від відповідних наслідків, які містять заходи з відновлення соціальних навичок та соціальної адаптації до життя після війни» пропонує науковець І. Шапошникова [21]. Учена зазначає, що «соціальна реабілітація внаслідок війни є мультидисциплінарним підходом, який охоплює різноманітні аспекти життя людини, від фізичного здоров'я до психологічного благополуччя, соціальної інтеграції та професійної адаптації» [21]. Науковець В. Лєсков зазначає, що реабілітація (психологічна, соціальна, клінічна, медична, соціально-психологічна) спрямована на відновлення ресурсів особистості, що сприяє ефективному процесу входження її в суспільство [12, с. 16]. Науковець під соціально-психологічною реабілітацією розумів «систему психологічних, психотерапевтичних і психолого-педагогічних заходів, що спрямовані на

відновлення психічного здоров'я, порушених психічних функцій і станів, особистісного та соціального статусу військовослужбовців, які брали участь у бойових діях у районах військових конфліктів) [12]. Учені Н. Агаєв та О. Кокун досліджували медико-соціальну реабілітацію і визначали її як «зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі посттравматичних стресових синдромів та хронічних психопатологічних змін особистості ветерана» [1; 10]. Досліджуючи професійну реабілітацію, науковець О. Назаренко зазначив, що це «комплекс заходів, спрямованих на відновлення професійних навичок або перенавчання військовослужбовців, вирішення питань їх працевлаштування» [14, с. 74]. Науковець С. Базарний, вивчаючи соціальну реабілітацію, зазначив, що «це комплекс державних, суспільних та військових заходів, спрямованих на створення й забезпечення умов для соціальної інтеграції військовослужбовця з інвалідністю або будь-якою психічною травмою в суспільство та військовий колектив, відновлення його соціального та військового статусу й здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності та подальшого проходження військової служби шляхом орієнтації в соціальному та військовому середовищі, соціально-побутової адаптації, різноманітних видів патронажу й соціального та військового обслуговування» [2].

Тож проаналізувавши наукові праці щодо уточнення поняття «соціальна реабілітація» через призму її видів, ми визначили, що соціальна реабілітація – це комплекс заходів, які спрямовані на допомогу і підтримку ветеранів у процесі відновлення соціальних, психологічних, економічних ролей у суспільстві.

Наступне базове поняття, яке потребує дослідження, – «підприємництво». Вивчення поняття «підприємництво» широко представлено в працях зарубіжних науковців, водночас у вітчизняній науці воно перебуває на етапі уточнення свого дефінітивного значення. Зокрема, науковець З. Живко трактує підприємництво як «особливу діяльність, спрямовану на створення підприємства та подальше отримання прибутку» [7]. В. Пилипенко, який досліджував атрибути підприємництва, зазначає, що до них належать «мотиви дії особистості, що виявляються в прагненні до збагачення; механізми, пов'язані з процесом інвестування; ризики, які виникають через невпевненість в ухваленні рішень» [15].

Відповідно до Закону України «Про підприємництво», підприємництво – це «самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яку здійснюють фізичні та юридичні особи, зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності згідно з чинним законодавством» [16].

Науковець З. Варналій трактує підприємництво як «самостійну (за рахунок власних коштів) систематичну інноваційну діяльність громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (над-

прибутку)» [3]. У дисертаційній роботі С. Вінника здійснено детальний аналіз наукових праць, які розглядають змістовне наповнення поняття «підприємництво» [4]. На нашу думку, найбільш доцільними в контексті нашого дослідження є праці В. Боброва, С. Дзюбика та О. Ривака, які трактують підприємництво як «самостійну, ініціативну, постійну діяльність у сфері виробництва, надання послуг і товарів, що здійснюється на власний страх і ризик з метою отримання прибутку» [5].

Здійснений нами аналіз змістовного наповнення поняття «підприємництво» дає змогу зробити узагальнений висновок, що зазначене поняття є багатоаспектним. З огляду на це, учені в процесі дослідження варіюють між абстрактним трактуванням підприємництва як типу виробничих відносин і його розумінням через призму загальноекономічної ефективності виробництва. Важливим у контексті нашого дослідження, є аналіз соціально-психологічних характеристик підприємництва як механізму соціальної реабілітації. Психологічні ознаки підприємництва досліджувала С. Яновська. Учена у своїх дослідженнях виокремлює основні характеристики, що визнають підприємництво: інновативність, автономність, ризик і контроль [22]. Соціально-психологічні аспекти мотивації до ведення підприємницької діяльності вивчала В. Лугова. Дослідниця у своїх працях визначає специфічні особливості особистих потреб підприємців, аналізує групи мотивів підприємницької діяльності, досліджує психологічні властивості особистості підприємця, обґрунтовує роль позитивної Я-концепції в забезпеченні мотивації підприємницької діяльності [13].

Важливим, на наше переконання, є обґрунтування підприємництва як механізму соціальної реабілітації, оскільки відбувається вплив підприємницької діяльності на психологічні та соціальні процеси, які сприяють адаптації і відновленню ветеранів у сучасному соціумі. Здійснений аналіз наукових праць учених переконує, що соціально-психологічні аспекти підприємництва як механізму соціальної реабілітації сприяють:

- відновленню суспільних зв'язків та виробленню почуття корисності соціуму й можливості впливу на суспільні процеси в громаді;
- розширення кола соціальних контактів та відновлення соціальних зв'язків;
- подоланню стресу, депресії, тривоги, оскільки у ветерана формується відчуття контролю над власним життям і самостійності в ухваленні рішень;
- стимулюванню розвитку психологічної стійкості, сприяючи відновленню віри у власні сили й здатності досягати поставленої мети шляхом подолання труднощів;
- формуванню навичок, пов'язаних з управлінням ризиками, ухваленням рішень, що сприяє підвищенню самооцінки та психологічної впевненості у власних силах;
- формуванню відчуття емоційної стабільності;
- розвитку комунікативних і переговорних навичок, навичок працювати в команді.

Тож соціально-психологічні аспекти підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів полягають у тому, що підприємництво надає ветерану можливість не лише досягнути економічної самостійності, а й відновити психологічну та соціальну рівновагу шляхом розвитку самоповаги, створення нових соціальних зв'язків, відновлення емоційної стабільності та стимулювання розвитку психологічної стійкості й здатності досягти поставленої мети.

На основі теоретичного аналізу наукових праць, присвячених вивченню змістовного наповнення поняття «підприємництво», ми здійснили спробу сформулювати авторське визначення цього поняття, зважаючи на професійну сферу, у якій проводиться наше дослідження.

Отже, *підприємництво як механізм соціальної реабілітації ветеранів ми розглядаємо як складний соціально-психологічний процес, що містить внутрішні мотиваційні, емоційні, регуляційні та когнітивні механізми, які взаємодіють із зовнішніми умовами та ризиками, сприяючи розвитку нових бізнес-ініціатив, досягненню фінансового успіху ветераном, а також відновленню суспільних зв'язків, розширенню кола соціальних контактів, подоланню стресу, депресії, тривоги, стимулюванню розвитку психологічної стійкості, сприяючи відновленню віри у власні сили й здатності досягати поставленої мети шляхом подолання труднощів.*

Здійснений теоретичний аналіз основних понять досліджуваної проблеми дає змогу визначити методологічні засади, що сприяють виявленню методологічних принципів та підходів. Розглянемо наукові праці, що визначають методологічні принципи підприємництва серед ветеранів як механізму соціальної реабілітації з метою обґрунтування методологічних підходів проблеми, що досліджується.

Методологічними принципами досліджували такі вчені, як О. Безпалько, І. Бех, Д. Корольов, А. Ревко, Н. Сейко, А. Фурман, Н. Халявко та інші. Методологічні принципи вивчення соціально-психологічних аспектів підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів визначають основні напрями та підходи до дослідження, що дають змогу глибоко й об'єктивно аналізувати вплив підприємництва на процес соціальної реабілітації ветеранів. Ми визначили методологічні принципи соціально-психологічних аспектів підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів: комплексність, індивідуалізація, адаптація і мотивація.

Принцип комплексності став предметом вивчення таких учених: М. Баскова, М. Бутко, Д. Васильківського та інших. У межах цього принципу ми розглядаємо ветеранів як специфічну групу, яка має досвід участі в бойових діях і, досліджуючи підприємництво як механізм соціальної реабілітації, досліджуємо його через призму їх підприємницького потенціалу, «враховуючи різні аспекти їх життєдіяльності – соціальний, психологічний, культурний та економічний» [8], що сприяє відновленню суспільних зв'язків, подоланню стресу, депресії шляхом формування від-

чуття контролю над власним життям, стимулювання розвитку психологічної стійкості та формуванню нових навичок. Принцип комплексності сприяє розгляду досліджуваної проблеми з різних аспектів, визначаючи її міждисциплінарність та окреслюючи фактори й умови, які впливають на ветеранів у процесі ведення підприємницької діяльності [11].

Наступний – *принцип індивідуалізації*, який став предметом дослідження таких вчених, як С. Алексеева, Н. Бедій, Д. Пилипенко, Д. Тарадюк та інші. У межах цього принципу ми розглядаємо ветерана як особистість, яка має унікальний досвід, потреби, проблеми, що впливають на його життєдіяльність, поведінку, міжособистісні зв'язки, тим самим визначаючи психологічні аспекти соціальної реабілітації через підприємництво – це мотивація, психологічний стан, стресостійкість, стратегічне мислення, поведінка в бізнес-середовищі, рівень тривожності, стимулюванню розвитку психологічної стійкості, сприяючи відновленню віри у власні сили й здатності досягати поставленої мети шляхом подолання труднощів та інші. Саме тому, визначаючи підприємництво як механізм соціальної реабілітації, важливо враховувати соціально-психологічні особливості кожного ветерана через призму індивідуального підходу.

Важливим у контексті досліджуваної проблеми є *принцип адаптації*. Його вивчали М. Кудінов, О. Фурс, Л. Фесік та інші. У межах принципу ми розглядаємо ветерана як особистість, яка має високий рівень стресостійкості та розвинуті механізми адаптації до кризових ситуацій. Принцип адаптації дає змогу дослідити, як рівень стресостійкості впливає на підприємницьку діяльність ветеранів. Варто зазначити, що ветерани мають «ефективні стратегії подолання стресу. Вони можуть бути недостатніми для успішного ведення бізнесу» [17]. У межах цього принципу ми можемо досліджувати, як розвинуті навички стресостійкості допомагають ветеранам ухвалювати рішення в процесі підприємницької діяльності [8].

У дослідженні підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів важливим є *принцип мотивації*. Його досліджували В. Богдор, В. Данюк, Ю. Котова та інші. Науковці переконують, що дослідження підприємництва як механізму соціальної реабілітації важливе через призму мотивації ветеранів, що спонукає їх відкрити власну справу й розуміти їх вибір у веденні підприємницької діяльності. Мотивація є фактором, який задовольняє потребу в незалежності, бажанні використовувати навички в підприємницькій діяльності, самореалізації, пошуку нового сенсу життя після повернення із зони бойових дій. У межах принципу важливим є вивчення мотивації ветеранів до ведення підприємницької діяльності шляхом дослідження факторів, які впливають на цей процес.

Відповідно до принципів, що визначають методологічне підґрунтя досліджуваної проблеми, ми виокремили методологічні підходи, що дають змогу глибше зрозуміти соціально-психологічні аспекти підприємництва серед ветеранів: психоаналітичний, когнітивно-біхевіоральний та системно-екологічний.

Психоаналітичний підхід, представниками якого є А. Адлер, В. Василенко, А. Галушко, К. Хорні, К. Юнг, Е. Фромм та інші, сприяє дослідженню глибоких, несвідомих механізмів, які можуть впливати на процес соціальної реабілітації ветеранів через призму ведення підприємницької діяльності, оскільки ветерани пережили психологічні травми, зокрема посттравматичний стресовий розлад (далі – ПТСР), які можуть впливати на їхню здатність адаптуватися та ухвалювати рішення в бізнесі [9]. У межах психоаналітичного підходу підприємництво як механізм соціальної реабілітації ветеранів, розглядається через призму виявлення прихованих емоційних бар'єрів, страхів і захисних механізмів, що можуть обмежувати їх або, навпаки, спонукати до прийняття ризиків у бізнес-середовищі. Використання зазначено підходу сприяє розгляду підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів шляхом вивчення психоемоційних реакцій на стресові ситуації, що виникають у бізнесі, а також через аналіз несвідомих страхів, пов'язаних із невдачею або потребою в контролі.

Наступний підхід – *когнітивно-біхевіоральний*. Представниками є А. Бек, В. Глассер, А. Елліс та інші. Цей підхід сприяє дослідженню кореляційних зв'язків між думками, емоціями та поведінкою ветерана. У ньому психологічні аспекти підприємництва серед ветеранів розглядаються через позитивні чи негативні переконання, що впливають на здатність ухвалювати рішення в бізнесі.

Підхід *системно-екологічний*, представниками якого С. Берзіка, І. Бурдакова, Н. Кабаченко та інші, дає змогу розглядати ветерана як особистість, що є не ізольованою, а частиною більшої соціальної та економічної системи. Проводячи підприємницьку діяльність, що є механізмом соціальної реабілітації, важливим є зовнішнє середовище життєдіяльності (підтримка рідних, друзів, наявність державних та міжнародних програм підтримки та економічна ситуація в країні). Системно-екологічний підхід дає змогу оцінити, як соціальні фактори, як-от підтримка спільноти ветеранів, доступ до фінансування чи бізнес-партнерських мереж, впливають на розвиток підприємництва ветеранів і, як наслідок, на процес їх соціальної реабілітації. У межах цього підходу ми розглядаємо підприємництво ветеранів через призму взаємозв'язку з різними соціальними системами (сім'я, громада, держава), які можуть як сприяти, так і перешкоджати їх соціальній реабілітації.

Визначені нами методологічні підходи дають змогу комплексно підійти до дослідження проблеми соціально-психологічних аспектів підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів шляхом урахування різноманітних чинників, що впли-

вають на їхню здатність адаптуватися, приймати ризики, самореалізуватися та успішно вести бізнес.

Висновки. У процесі теоретико-методологічного аналізу соціально-психологічних аспектів підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів виявлено кілька ключових проблем та особливостей, що визначають підприємницьку діяльність ветеранів як механізм соціальної реабілітації – їх унікальний життєвий досвід, процес психологічної адаптації до цивільного життя після участі в бойових діях, здатність приймати ризики та розвивати стратегії самореалізації в нових умовах.

Здійснений аналіз переконує, що до соціально-психологічних аспектів підприємництва як механізму соціальної реабілітації ветеранів належить стресостійкість, саморегуляція, мотивація, схильність до ризику, підтримка родини, спільноти ветеранів, державних та громадських інституцій, що значною мірою визначають успішність підприємницької діяльності ветеранів. Окреслені психоаналітичний, когнітивно-біхевіоральний та системно-екологічний підходи надають цілісне уявлення про фактори, які визначають соціально-психологічні аспекти підприємницької діяльності як механізму соціальної реабілітації ветеранів.

З огляду на результати дослідження, можна зробити кілька важливих висновків: ветерани мають унікальний потенціал для ведення підприємницької діяльності, що сприяє їхній соціальній реабілітації, однак для успішного бізнесу необхідно враховувати специфіку психологічного стану та адаптаційних процесів. Психологічні травми, як-от ПТСР, травмивний досвід, можуть впливати на здатність ветеранів ухвалювати бізнес-рішення, однак за наявності правильної підтримки та ресурсів ці бар'єри можна подолати. Соціальна підтримка та адаптація ветеранів до цивільного життя є важливими факторами для розвитку підприємницького потенціалу. Особлива увага має бути приділена як державним, так і громадським ініціативам, що допомагають ветеранам інтегруватися в бізнес-середовище. Використання мультидисциплінарних підходів, як-от психоаналітичний, когнітивно-біхевіоральний та системно-екологічний, дає змогу більш глибоко зрозуміти психологічні та соціальні фактори, що впливають на підприємницький процес серед ветеранів.

Отже, подальші дослідження повинні спрямовуватися на розвиток комплексних програм підтримки ветеранів, які прагнуть провадити підприємницьку діяльність з урахуванням не лише психологічних потреб, а й соціальних та економічних умов. Важливим кроком є також розробка ефективних моделей соціальної реабілітації та підтримки ветеранів на різних етапах підприємницької діяльності.

Список літератури:

1. Агаєв Н. Характерні ознаки основних негативних психічних станів військовослужбовців під час ведення бойових дій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*, 2016. № 4, 46–53.
2. Базарний С. Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, 2013. № 5, 2. С. 152–157.
3. Варналій З. С. Основи підприємництва. Навч. посіб. 2–е вид., випр. і доп. Київ : Знання – Прес, 2003. 285 с.

4. Віннік С. О. Адміністративно-правові засади здійснення контролю та нагляду за підприємницькою діяльністю : дис.... канд. юрид. наук, спец.: 12.00.07, 2020. 213 с.
5. Дзюбик С., Ривак О. Основи економічної теорії. Нав. посіб. 3-тє вид., переробл. і доповн. Київ : Знання, 2014. 423 с.
6. Дороніна М. С., Сасіна Л. О., Лугова В. М., Надьон, Г. О. Механізм мотивації управлінського персоналу. *Наукове видання*. Харків : АДВА тм, 2010. 240 с.
7. Живко З. Підходи до тлумачення понять «підприємництво» та «підприємницька діяльність» через призму функцій економічної системи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, 2012. № 9. С. 31–34.
8. Захаріна Т. Теоретико-методичні засади соціальної реінтеграції ветеранів російсько-української війни у закладах вищої освіти : дис. д-ра пед. Наук : 13.00.05. Київ, 2024. 672 с.
9. Кокоріна Ю. Глибинна психологія (в короткому викладі). *Навчально-методичний посібник*. Одеса : Астро-принт, 2021. 120.
10. Коқун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Копаниця О. В., Герасименко М. В., Ткаченко В. В. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу. *Методичний посібник*. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.
11. Коленіченко Т. І. Методологічні принципи соціальної реінтеграції ветеранів гібридної війни. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 17 (173). Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. Чернігів : НУЧК. 2022. С. 43–48 (Серія: Педагогічні науки).
12. Лесков В. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців із районів військових конфліктів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2008. 20 с.
13. Лугова В. М., Єрмоленко О. А. Соціально-психологічні аспекти мотивації підприємницької діяльності. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. № 4. С. 296–301.
14. Назаренко О. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2018. № 1(22), 73–76.
15. Пилипенко В., Шевель І. Соціологія підприємництва. Київ : Стило, 1997. 104 с.
16. Про підприємство в Україні : Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР*. № 24. 1991, ст. 272.
17. Ришко Г. Основні методологічні теорії та підходи вивчення стресостійкості особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II(10), Issue: 20, 2014. С. 139–142.
18. Сергєєва А. Сучасні наукові уявлення про генезис та становлення інтегральної ідентичності особистості. *Наука і освіта*, 2014. № 9. С. 80–84.
19. Чернецька Ю. І., Горелов І. Ю. Реабілітація військовослужбовців, схильних до адиктивної поведінки. *Соціальна педагогіка. Теорія та практика*, 2023. № 2. С. 58–76.
20. Чуйко О. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4(29). С. 152–158.
21. Шапошникова І. В. Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. № 12. 2024.
22. Яновська С. Соціально-економічні та психологічні ознаки підприємництва. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2013. № 21. С. 799–809.
23. Onishchenko N., Perelygina L., Nazarov O., Karikov S., Riabinina O., Gontarenko L. (2023). Psychosocial support in the process of social rehabilitation: prospects for recovery and reintegration. *Revista de Gestão e Secretariado (Management and Administrative Professional Review)*, 2023. Vol 14, Issue 10, p. 17050–17071.

References:

1. Agaiev, N. (2016). Kharkterni ozhnyky osnovnykh nehatorykh psikhnichnykh staniv viys'kovosluzhbovtsiv pid chas vvedennya boyovykh dii [Characteristics of the main negative psychological states of military personnel during combat operations]. *Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Psychology"*, 2016, No. 4, 46–53. [in Ukrainian].
2. Bazarnyi, S. (2023). Sotsial'na rehabilitatsiya viys'kovosluzhbovtsiv [Social rehabilitation of military personnel]. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic"*, 5, 2, 152–157. [in Ukrainian].
3. Varnaliy, Z. (2003). *Osnovy pidpryyemnytstva* [Basics of Entrepreneurship]. Educational Manual (3rd ed., rev. and added). Kyiv: Znannya–Pres. [in Ukrainian].
4. Vinnik, S. (2020). *Administrativno-pravovi zasady zdiysnennya kontrolyu ta nahlyadu za pidpryyemnyts'koiu diial'nistiu* [Administrative and legal foundations of control and supervision over entrepreneurial activity]. PhD Dissertation, Open International University of Human Development «Ukraine» and Sumy State University. [in Ukrainian].
5. Dziubyk, S., & Ryvak, O. (2014). *Osnovy ekonomichnoi teoryi* [Foundations of Economic Theory]. Kyiv : Znannya. [in Ukrainian].
6. Doronina, M. S., Sasina, L. O., Luhova, V. M., & Nadyon, H. O. (2010). *Mekhanizm motyvatsii upravlins'koho personalu* [The mechanism of motivation of managerial personnel]. Kharkiv : AdvA tm. [in Ukrainian].
7. Zhyvko, Z. (2012). *Pidkhody do tлумachennya poniat "pidpryyemnytstvo" ta "pidpryyemnyts'ka diial'nist'" cherez pryzmy funktsii ekonomichnoi systemy* [Approaches to the interpretation of the concepts of "entrepreneurship" and "entrepreneurial activity" through the prism of the functions of the economic system]. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 9, 31–34. [in Ukrainian].

8. Zakharyna, T. (2024). Teoretyko-metodychni zasady sotsial'noi reihntegratsii veteraniv rosiisko-ukrains'koi viiny u zakladakh vyshchoi osvity [Theoretical and methodological principles of social reintegration of veterans of the Russian-Ukrainian war in higher education institutions]. Doctoral Dissertation, Institute of Educational Problems, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Repository of the Institute of Educational Problems. [in Ukrainian].
9. Kokorina, Yu. (2021). Hlybyнна psykhohiia (v korotkomu vykladi) [Depth Psychology (in brief)]. Odesa : Astro-print. [in Ukrainian].
10. Kokun, O. M., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., Kopanytsia, O. V., Herasymenko, M. V., & Tkachenko, V. V. (2012). Zbirnyk metodyk diahnostyky liderts'kykh yakosteï kursants'koho, serzhants'koho ta ofiters'koho skladu [Collection of techniques for diagnosing leadership qualities of cadet, sergeant, and officer personnel]. *Methodical manual*. Kyiv : NDC GP ZSU. [in Ukrainian].
11. Kolenichenko, T. I. (2022). Metodolohichni pryntsyypy sotsial'noi reihntegratsii veteraniv hibrydnoi viiny [Methodological principles of social reintegration of veterans of the hybrid war]. *Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after T. G. Shevchenko*, 17(173), 43–48. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7080168> [in Ukrainian].
12. Leskov, V. (2008). Sotsial'no-psykhologichna reabilitatsiia viys'kovosluzhbovtiv iz raioniv viiskovykh konfliktyv [Social-psychological rehabilitation of military personnel from areas of military conflicts]. Unpublished PhD Dissertation, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky. [in Ukrainian].
13. Luhova, V., & Yermolenok, A. (2017). Sotsial'no-psykhologichni aspekty motyvatsii pidpryyemnyts'koi diial'nosti [Social-psychological aspects of motivation in entrepreneurial activity]. *Economic problems*, No. 4, 296–301. [in Ukrainian].
14. Nazarenko, O. (2018). Sotsial'no-psykhologichna reabilitatsiia viys'kovosluzhbovtiv [Social-psychological rehabilitation of military personnel]. *Precarpathian Legal Bulletin*, 1(22), 73–76. [in Ukrainian].
15. Pylypenko, V., & Shevel, I. (1997). Sotsiologiya pidpryyemnytstva [Sociology of entrepreneurship]. Kyiv : Stylos. [in Ukrainian].
16. Zakon "Pro pidpryyemstvo v Ukraini" (1991). Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR, No. 24, 272. [Law "On Enterprise in Ukraine" (1991). Official *Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR*, No. 24, 272.] [in Ukrainian].
17. Ryshko, H. (2014). Osnovni metodolohichni teoriyi ta pidkhody vyvchennya stresostiikosti ososobystosti [Main methodological theories and approaches to studying the stress resistance of personality]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II(10), Issue: 20, 2014, 139–142. [in Ukrainian].
18. Serheeva, A. (2014). Suchasni naukovi uiavlennya pro henezis ta stanovlennia intehral'noi identychnosti ososobystosti [Modern scientific ideas about the genesis and formation of the integral identity of the personality]. *Science and education*, 2014, No. 9, 80–84. [in Ukrainian].
19. Chernets'ka, Yu. I., & Horyelov, I. Yu. (2023). Reabilitatsiia viys'kovosluzhbovtiv, skhyl'nykh do adyktivnoi povedinky [Rehabilitation of military personnel prone to addictive behavior]. *Social pedagogy. Theory and practice*, No. 2, 58–76. [in Ukrainian].
20. Chuyko, O. (2015). Sotsial'na reabilitatsiia: pidkhody do zmistovykh kharakterystyk protsesu [Social rehabilitation: approaches to the content characteristics of the process]. *Current problems of sociology, psychology, pedagogy*, No. 4(29), 152–158. [in Ukrainian].
21. Shaposhnykova, I. V. (2024). Sotsial'na reabilitatsiia v umovakh viiny: svitovi dosvid ta problemy Ukrainy [Social rehabilitation in the conditions of war: global experience and the problems of Ukraine]. *Problems of modern transformations. Series: economics and management*, No. 12. [in Ukrainian].
22. Yanovska, S. (2013). Sotsial'no-ekonomichni ta psykhologichni ozhnyky pidpryyemnytstva [Socio-economic and psychological characteristics of entrepreneurship]. *Problems of modern psychology*, 2013, No. 21, 799–809. [in Ukrainian].
23. Onishchenko, N., Perelyhina, L., Nazarov, O., Karikov, S., Riabinina, O., & Gontarenko, L. (2023). Psychosocial support in the process of social rehabilitation: prospects for recovery and reintegration. *Revista de Gestão e Secretariado (Management and Administrative Professional Review)*. DOI: <https://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2879>. [in English].